

Investment Development and Staying of Population in Rural Border Areas of Iran

Valiollah Rostamalizadeh¹

Associate professor, Department of Migration and Urbanization, National Institute for Population Research, Tehran, Iran (Corresponding Author)

Reza Nobakht²

Assistant professor, Department of Social Science, Faculty of Social Science, Payame Noor University (PNU), Tehran, Iran

Reza Kiani³

Assistant professor, Department of Population and Health, National Institute for Population Research, Tehran, Iran

Abstract: *The main goal of this research is to investigate the solutions and policies for the development of investment and business in the rural border areas of Iran in order to maintain the population in these areas. In this study, 38 participants were used to collect data. The collected data have been analyzed by thematic analysis method. The results of this research show that strategies and policies for investment and business development include eleven axes and components. These include "marketing and market development", "facilitating the entry of technology into the production and packaging process", "training and empowering rural people and attention to their social capital", "attention to tourism and second home living in villages", "The existence of a communication channel between national investors and local entrepreneurs", "Facilitating access to loans and banking and financial resources", "Considering government tax and tariff benefits", "Amendment in some laws and management processes related to border residents", "Solving issues related to land", "Attention to the infrastructure and amenities of villages" and "Changes in the cultivation pattern" and are placed in four sections: socio-cultural, economic, institutional and physical and accessibility. These need attention from policymakers and planners.*

Keywords: *Border Area, Rural Border, Investment in Border Area, Business Development, Staying of Population.*

¹ Email: v.rostamalizadeh@nipr.ac.ir (Corresponding Author)

² Email: rznoubakht1981@pnu.ac.ir

³ Email: reazkiani@psri.ac.ir

توسعه سرمایه گذاری و ماندگاری جمعیت در مناطق مرزی روستایی ایران

ولی اله رستمعلی زاده^{۱*}، رضا نوبخت^۲، رضا کیانی^۳

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۰۳/۱۲

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۱۰/۱۶

چکیده

هدف اصلی این تحقیق، بررسی راهکارها و سیاست‌های توسعه سرمایه‌گذاری و کسب و کار در مناطق مرزی روستایی ایران در راستای ماندگاری جمعیت در مناطق مرزی است. در این مطالعه از ۳۸ مشارکت کننده به منظور جمع‌آوری اطلاعات استفاده شده است. داده‌ها با استفاده از روش تحلیل مضمون، تحلیل شده‌اند. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که راهکارها و سیاست‌های توسعه سرمایه‌گذاری و کسب و کار شامل یازده محور و مولفه مشخص بوده‌اند که عبارتند از "بازاریابی و توسعه بازار"، "تسهیل ورود تکنولوژی به فرایند تولید و بسته‌بندی"، "آموزش و توانمندسازی روستاییان و توجه به سرمایه‌های اجتماعی"، "توجه به گردشگری و زیست‌خانه دومی در روستاها"، "وجود فضای اطلاع‌رسانی از فرصت‌های سرمایه‌گذاری و کانال ارتباطی سرمایه‌گذاران و کارآفرینان محلی"، "تسهیل دسترسی به وام و تسهیلات و منابع بانکی و مالی"، "در نظر گرفتن مزایای مالیاتی و تعرفه‌ای دولتی"، "اصلاح در برخی قوانین و فرایندهای مدیریتی مربوط به مرزنشینی و مرزنشینان"، "حل مسائل مربوط به زمین و طرح‌های هادی روستایی"، "توجه به زیرساخت‌ها و امکانات رفاهی روستاها" و "تغییرات در الگوی کشت و توجه به ضرورت‌های تولید کشاورزی" که در چهاربخش اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی، نهادی و کالبدی و دسترسی قرار دارند که نیازمند توجه از ناحیه سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان هستند.

واژگان کلیدی: مناطق مرزی، روستاهای مرزی، راهکارها و سیاست‌های توسعه سرمایه‌گذاری، راهکارها و سیاست‌های توسعه کسب و کار، ماندگاری جمعیت.

بیان مسئله

روستا به عنوان محلی برای فعالیت‌های مرتبط با زمین و کشاورزی از اهمیت ویژه‌ای بخصوص در کشورهای در حال توسعه برخوردار است. اولاً بخش مهمی از جمعیت این کشورها در روستاها زندگی می‌کنند، دوماً "کشاورزی در بسیاری از کشورهای در حال توسعه به عنوان بزرگترین بخش اقتصادی آنها است و افزایش بهره‌وری و نوآوری در آن می‌تواند در ایجاد اشتغال، کاهش فقر و تامین امنیت غذایی نقش مهمی ایفا نماید" (خداپرست مشهدی و همکاران، ۱۳۹۱: ۴۷). براساس آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن کشور، حدود ۲۶ درصد از جمعیت کشور در مناطق روستایی زندگی می‌کنند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵) همچنین

^۱ دانشیار گروه مهاجرت و شهرنشینی، موسسه تحقیقات جمعیت کشور، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

(E mail: v.rostamalizadeh@nipr.ac.ir)

^۲ استادیار گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

(E mail: rznoubakht1981@pnu.ac.ir)

^۳ استادیار گروه جمعیت و سلامت، موسسه تحقیقات جمعیت کشور، تهران، ایران

(E mail: reazkiani@psri.ac.ir)

سهم ارزش افزوده بخش کشاورزی، شکار، جنگلداری و ماهیگیری از محصول ناخالص داخلی کشور ۱۲/۸۲ درصد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۴) و میزان اشتغالزایی بخش کشاورزی ۱۷/۴ درصد در تابستان ۱۴۰۰ بوده است (مرکز آمار ایران، ۱۴۰۲).

از این رو حدود یک چهارم جمعیت کشور در مناطق روستایی زندگی می‌کنند و همچنان علیرغم "شهرنشینی سریع و تبدیل زمین‌های کشاورزی به مراکز مسکونی و صنعتی، هنوز اکثریت قریب به اتفاق زمین‌ها و منابع طبیعی زیر حوزه آنها، در مناطق روستایی قرار دارند" (Kulcsár and Curtis, 2012, P 4)، بنابراین توجه به توسعه اشتغال و کسب و کار در جامعه روستایی لازمه توسعه ملی و توسعه پایدار کلیت سرزمینی است.

در جامعه روستایی نیز، روستاهای مرزی به دلیل موقعیت جغرافیایی خاص و دوری از مراکز اصلی کشور، دارای شرایط متمایزی از سایر نقاط روستایی می‌باشند. مطالعات مختلف نشان می‌دهند که مناطق مرزی روستایی کشور در خصوص وضعیت اشتغال، بازاریابی، امکانات توسعه روستایی در بخش زمین و مسکن، زیرساخت‌های توسعه‌ای، بهره‌وری از آب و خاک، دسترسی به تسهیلات مالی و بانکی با چالش‌های عمده روبرو بوده و علی‌الخصوص با خروج سرمایه و ارزش افزوده از روستاها مواجه هستند (سند توسعه روستایی، ۱۳۹۷؛ رستمعلی زاده و حسینی، ۱۳۹۸). بنابراین کمبود سرمایه (عبدالله زاده و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۱۴) و خروج آن در نواحی روستایی ایران، یکی از چالش‌های اساسی جامعه روستایی است که گاه منجر به کاهش توسعه اقتصادی روستاها شده است.

پیامدهای مسائل فوق، در صورت عدم توجه و برنامه‌ریزی درست و مناسب می‌تواند به نابرابری، فقر، توسعه‌نیافتگی مضاعف و مهاجرت‌های فردی و گروهی منتهی شده و بیم خالی شدن روستاهای مرزی و عدم ماندگاری مردان جوان در چنین روستاهایی منجر شود.

بنابراین توجه به توسعه، سرمایه‌گذاری و ایجاد نوآوری و کسب و کارهای جدید و همچنین ارتقای جذابیت‌های سرمایه‌گذاری و کسب و کار، از راهکارهای مناسب برای ایجاد اشتغال، کاهش فقر و نابرابری و شکوفایی اقتصادی و متعاقب آنها حفظ و ماندگاری جمعیت در این مناطق است.

باید در نظر داشت که اگر در جامعه‌ای سرمایه‌گذاری در حد و اندازه لازم صورت نگیرد، رشد اقتصادی کند یا متوقف خواهد شد و نتیجه این امر کاهش سطح رفاه عمومی جامعه است (حسین زاده بحرینی و ملک‌الساداتی، ۱۳۹۰: ۲۸-۲۷) چرا که اقتصاددانان موتور رشد و توسعه اقتصادی را «سرمایه» می‌دانند (سعیدی و میعاد، ۱۳۹۰: ۱۸۲). لذا خلق فرصت‌های شغلی جدید نیاز به سرمایه‌گذاری و رشد اقتصادی پایدار دارد، و از مهمترین شروط آنها، وجود محیط‌های کسب و کار کم هزینه و آسان (میدری و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۳۰) و همچنین محیط مناسب و امنیت لازم برای آن است (حسین زاده بحرینی و ملک‌الساداتی، ۱۳۹۰: ۲۸-۲۷). مرور اقتصاد کشورهای مختلف مشخص می‌کند که برخی مناطق به نسبت مناطق دیگر دارای عملکرد اقتصادی بهتری هستند و افراد بیشتری درگیر فعالیت‌های کارآفرینانه هستند و در مقایسه با میانگین کشور رشد اقتصادی بالاتری دارند. این رشد فزاینده ناشی از ساختار اقتصادی و نهادی مناسب، وجود مزیت‌های نسبی در فعالیت‌های مختلف و سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی منطقه‌ای صحیح است (خداپناه و همکاران، ۱۴۰۰: ۸۸).

از این رو، سرمایه‌گذاری و شکل‌گیری کسب و کارها بخصوص کسب و کارهای کارآفرینانه می‌تواند کلید توسعه مناطق مرزی روستایی باشد و "حرکت اقتصاد این مناطق به سوی توسعه و ایجاد اشتغال را تسریع نماید" (هادیان و نظری، ۱۳۹۸: ۱۵۸).

همچنانکه گفتیم یکی از مسائل اساسی مناطق مرزی بخصوص مناطق مرزی روستایی کشور، عدم علاقه و انگیزه سرمایه‌گذاران و کارآفرینان محلی و بومی برای سرمایه‌گذاری در این مناطق و به طریق اولی نبود راهکار و سیاست مناسب در این خصوص می‌باشد. این مسائل، حفظ و جذب جمعیت در روستاها و مناطق مرزی و کم‌تراکم را با مشکل مواجه می‌کند. این در حالی است که در بند دهم سیاست‌های کلی جمعیت ابلاغی مقام معظم رهبری (در تاریخ ۳۰ اردیبهشت ۱۳۹۳) بر حفظ و جذب جمعیت در

روستاها و مناطق مرزی و کم تراکم و ایجاد مراکز جدید جمعیتی بویژه در جزایر و سواحل خلیج فارس و دریای عمان از طریق توسعه شبکه‌های زیربنایی، حمایت و تشویق سرمایه‌گذاری و ایجاد فضای کسب و کار با درآمد کافی، تاکید شده است. از این رو هدف اصلی این تحقیق، بررسی راهکارها و سیاست‌های توسعه سرمایه‌گذاری و کسب و کار در مناطق روستایی مرزی ایران در راستای ماندگاری جمعیت در این مناطق است. در انتها باید اشاره کرد که ارتقای سرمایه‌گذاری و کسب و کار و به حرکت درآوردن توسعه در مناطق روستایی بی شک بدون داشتن سیاست و برنامه‌های مناسب و درست حاصل نخواهد شد.

پیشینه تحقیق

مطالعات متعددی در خصوص موانع سرمایه‌گذاری و توسعه کسب و کار در کشور و مناطق روستایی انجام گرفته است. سعادت مهر (۱۳۹۸) در تحقیقی با عنوان «شناسایی موانع غیراقتصادی جذب سرمایه‌گذاری (مطالعه موردی: استان لرستان)» به این نتایج رسیدند که موانع سیاسی امنیتی بیشترین تاثیر را در عدم جذب سرمایه‌گذاری در استان لرستان داشته و در رتبه اول جای دارد. در این خصوص موانع فرهنگی اجتماعی و موانع بروکراتیک به ترتیب در رتبه‌های دوم و سوم قرار دارند. همچنین موانع زیرساختی و موانع قانونی و قضایی نیز در عدم جذب سرمایه‌گذاری در استان لرستان موثر بوده و از لحاظ تاثیرگذاری در رتبه‌های چهارم و پنجم جای دارند.

هادیان و نظری (۱۳۹۸) در مطالعه «شناسایی موانع جذب سرمایه‌گذاری در استان فارس» که در میان ۳۰۰ نفر از سرمایه‌گذاران فعال در شهرک صنعتی شیراز و سرمایه‌گذارانی که در مکان‌های دیگر در استان فارس فعالیت دارند انجام شده است به این نتایج رسیدند که «مشکل دریافت تسهیلات از بانک‌ها»، «بی ثباتی در قیمت مواد اولیه»، «عدم امنیت سرمایه‌گذاری»، «عدم ثبات نرخ ارز» و «بروکراسی و تشریفات غیرضروری و طولانی بودن زمان اخذ مجوز و استعلام‌ها» به ترتیب از مهمترین موانع جذب سرمایه‌گذاری در استان فارس به شمار می‌روند.

میدری و همکاران (۱۳۹۲) در تحقیقی با عنوان «ارزیابی موانع انجام دادن کسب و کار در استان زنجان» به این نتایج رسیدند که وجود زمین‌های دارای معارض، دشواری اخذ مجوز، سختی در دریافت اعتبار، اختلافات کارفرمایان با تامین اجتماعی و واردات نامنظم کالاهای چینی از مهم‌ترین موانع کسب و کار در استان زنجان است.

مطالعات متعددی دیگری هم در خصوص شناسایی و تحلیل عوامل موثر بر توسعه سرمایه‌گذاری و کسب و کار انجام گرفته است. سادات موسوی و همکاران (۱۴۰۰) در تحقیقی با عنوان «شناسایی عوامل موثر بر توسعه کسب و کارهای زنجیره‌ای روستایی (مطالعه موردی: روستاهای منتخب شهرستان کاشان)» به شناسایی مؤلفه‌های کسب و کارهای روستایی پرداخته و مدلی برای آن ارائه کردند. نتایج آنها نشان می‌دهد که مدل پیشنهادی توسعه دارای چهار بعد محرک بازاری، بستر سکونتگاهی، بافتار و کارآفرینی می‌باشد. بر اساس پژوهش حاضر، برای شناسایی عوامل موثر بر توسعه کسب و کار زنجیره‌ای روستایی لازم است هر کسب و کار پس از شناخت وضع موجود خود، بر اساس مؤلفه‌ها و شاخص‌های مدل حاضر، اقدام به برنامه‌ریزی استراتژیک در تمام سطوح خود نماید و با توسعه ساختار حمایتی، به تقویت ارتباط بهینه با ذینفعان به خصوص صنعت با در نظر گیری نقش سکونتگاه‌ها بپردازد. شاکری و موسوی (۱۳۸۷) در مطالعه خود با عنوان «ارائه راهکارهای افزایش انگیزه سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی ایران» به این موضوع می‌پردازند که بخش کشاورزی با اینکه یکی از مهمترین بخش‌های اقتصادی و به اعتبار ارزش افزوده، نخستین بخش تولیدی کشور به شمار می‌رود و سهم زیادی در تولید ناخالص داخلی کشور دارد با اینحال سهم اندکی از سرمایه‌گذاری کل کشور را به خود اختصاص داده است. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که تقاضای سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی بیشتر تحت تاثیر متغیرهای قیمتی این بخش است. یعنی چنانچه در این بخش، سیاست‌های قیمتی مناسبی اتخاذ شود، سرمایه‌گذاران به سرمایه‌گذاری در این بخش تشویق می‌شوند. همچنین مشخص گردید که تقاضای سرمایه‌گذاری در بخش

کشاورزی پس از متغیرهای قیمتی بیشتر از ناحیه درآمدها متأثر می‌شوند و حساسیت سرمایه گذاری نسبت به درآمدهای بخش از حساسیت آن به هزینه‌های سرمایه گذاری بیشتر است.

پاسبان و همکاران (۱۳۹۳)، در مطالعه‌ای با عنوان «بررسی وضعیت کسب و کار در استان آذربایجان شرقی و راهکارهای ارتقای آن»، نشان دادند که مهمترین چالش‌های کسب و کار در این استان به ترتیب در حوزه‌های مالی، رشد و یادگیری، مشتری و فرایندهای داخلی قرار دارند. سپس متناسب با چالش‌های یاد شده، راهبردهای خبرگانی برای ارتقای فضای کسب و کار استان در هر حوزه ارائه داده‌اند.

حساس یگانه و افخمی (۱۳۹۷) نیز در مطالعه‌ای با عنوان «مدلسازی رفتاری تصمیمات سرمایه‌گذاری فرشتگان کسب و کار (سرمایه‌گذار)»، هفت عامل را به عنوان عوامل اثرگذار بر رفتار فرشتگان شناسایی کرد. آنها با استفاده از مدل معادلات ساختاری، نشان دادند که به ترتیب عوامل امیدواری، گذشته‌نگری، فرااعتمادی، ساده‌انگاری و ریسک رابطه مثبت و دو عامل حسابداری روانی و خوداسنادی رابطه منفی با تصمیمات سرمایه‌گذاری فرشتگان دارند.

زاهدیان تجنکی و همکاران (۱۳۹۸) در مطالعه رتبه‌بندی فضای کسب و کار روستایی استان مازندران از دیدگاه صاحبان کسب و کارهای کشاورزی به این نتیجه رسیدند که مهمترین اولویت‌ها برای بهبود فضای کسب و کار مناطق روستایی استان به- ترتیب امنیت و سرمایه اجتماعی، دسترسی به برق، دسترسی به جاده و دسترسی به بازارها می‌باشد. عبدالله زاده و همکاران (۱۳۹۹) نیز در مطالعه عوامل موثر بر راه‌اندازی کسب و کارهای مستقل در نواحی روستایی نشان دادند که متغیرهای وضعیت تأهل، خوداشتغالی اعضای خانوار، آورده شخصی زمین، آورده شخصی آب، شاخص منزلت اجتماعی، شاخص تعهد به بانک کشاورزی، روحیه و نگرش کارآفرینانه، شاخص مخاطره‌پذیری، سابقه شغل قبلی، نوع وام دریافتی، میزان نظارت بر استفاده از وام و آورده شخصی سرمایه بر راه‌اندازی کسب و کارهای مستقل روستایی تأثیرگذار هستند.

مرور ادبیات نشان می‌دهد که پیشینه‌ها در دو دسته جای دارند: ۱) بررسی موانع سیاسی، حاکمیتی، نهادی، اقتصادی و غیر اقتصادی سرمایه‌گذاری و کسب و کار در ایران و یا مناطق مختلف کشور (۲) بررسی، شناسایی و تحلیل عوامل موثر بر توسعه سرمایه‌گذاری و کسب و کار. جمع‌بندی مطالعات نشان می‌دهد موانع و راهکارهای توسعه سرمایه‌گذاری و کسب و کار شامل موانع کلان و کلی و موانع خرد و درون روستایی هستند که باید به اینها توجه شود. این مطالعه در دو بعد دارای نوآوری است و می‌تواند به مجموعه مطالعات و یافته‌های انجام شده در این موضوع کمک نماید. اولاً این مطالعه در مناطق مرزی روستایی کشور صورت می‌گیرد و سعی کرده است که فعالان این مناطق را درگیر نماید و ثانیاً بطور همزمان هم به سرمایه‌گذاران و کارآفرینان محلی و هم به مسئولین دولتی و عمومی توجه دارد.

مبانی نظری تحقیق

راه‌اندازی کسب و کار، تولید، رشد و توسعه اقتصادی هر جامعه وابسته به عوامل و نهادهای متعدد است که یکی از مهمترین آنها دسترسی به اعتبارات و سرمایه است (عبدالله زاده و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۱۴). منظور از سرمایه، هر گونه ارزش یا دارایی اقتصادی (همانند مواد اولیه، ماشین آلات، نیروی انسانی متخصص، منابع فرهنگی و اجتماعی، منابع مالی و اعتباری و ...) انباشته شده‌ای است که در فرایند تولید مجدداً به کار گرفته می‌شود. سرمایه دارای قدرت زایش ارزش اقتصادی است. فرایند انباشت سرمایه و تبدیل دارایی‌ها و منابع به سرمایه، سرمایه‌گذاری نامیده می‌شود (رنجبرکی، ۱۳۹۸: ۳۱۶).

مفهوم سرمایه با دارایی و ثروت متفاوت است. منظور از دارایی و ثروت، ارزش اقتصادی انباشته شده‌ای است که در فرایند تولید سایر کالاها به کار گرفته نمی‌شود. دارایی و ثروت، پتانسیل بالقوه ارزش افزایی را دارند و وقتی تبدیل به سرمایه می‌شوند، این پتانسیل بالفعل می‌شود (رنجبرکی، ۱۳۹۸: ۳۱۶).

سرمایه گذاری نیز در یک تعریف کلی عبارت از کاربرد سرمایه برای تولید درآمد جدید است. ذخیره سرمایه از طریق تأخیر در استفاده از آن نیز سرمایه گذاری محسوب می شود. تعاریف متنوع دیگری نیز از سرمایه گذاری وجود دارد. بر اساس نظر اقتصاددانان، سرمایه گذاری به معنای استفاده از منابع به منظور افزایش درآمد یا تولید در آینده است (رجایی و خراسانی، ۱۳۹۴: ۱۹۳). همچنین در تعریفی دیگر، سرمایه گذاری به معنای چشم پوشی کردن از هزینه پول یا دیگر منابع مالی در حال حاضر، در کنار پذیرفتن ریسک مشخص یا نامشخص برای کسب سود در آینده است (ابزری و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۲۷-۱۲۶).

متأسفانه در چند دهه اخیر به دلایل مختلف نهادی-تاریخی، مباحث مربوط به سرمایه، انباشت سرمایه و سرمایه گذاری مولد اقتصادی در ایران، مغفول و در مواردی مذموم و ناپسند در نظر گرفته شده است. این موضوع سبب کاهش تدریجی سرمایه گذاری مولد اقتصادی و در نهایت کاهش تولید ملی و رشد اقتصادی در کشور شده و مسائل و مشکلات بعدی را برای اقتصاد ایران به وجود آورده است (رنجبرکی، ۱۳۹۸: ۳۱۷). در نواحی روستایی نیز به علت دوری از شهر، اندازه کوچک کسب و کارها و سوددهی پایین آنها، توانایی محدودی برای جذب سرمایه و منابع مالی وجود دارد (عبدالله زاده و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۱۵).

در این کار با عنایت به پیشینه های مرور شده و عواملی که از آنها استنباط شده است، برای ارائه چشم اندازی نظری از راهکارهای توسعه سرمایه گذاری و کسب و کار در مناطق مرزی روستایی، از نظریه های اقتصاد نهادی و سرمایه اجتماعی بهره برده شده است.

نظریه های اولیه اقتصادی در مورد بنگاه ها تنها به ویژگی های درون بنگاه توجه داشتند و تفاوت در تولید را در ویژگی هایی چون میزان نهاده ها، نیروی کار و سطوح تکنولوژی می دیدند. با ظهور مکتب اقتصاد نهادگرا، عوامل خارج از بنگاه نظیر وجود زیرساخت ها، کیفیت قوانین و مقررات به عنوان عوامل اثرگذار بر فعالیت ها در نظر گرفته شد. این دسته از عوامل که بر عملکرد بنگاه های اقتصادی اثرگذار هستند اما در کنترل و اختیار مدیران واحدها نیستند، فضای کسب و کار شناخته می شوند (زاهدیان تنجکی و همکاران، ۱۳۹۸: ۶۹). بنابراین اقتصاددانان با مطرح ساختن محیط نهادی کسب و کار به عرصه بحث سرمایه گذاری وارد شده اند. اقتصاددانان نهادگرا بر این عقیده هستند که سرمایه گذاری به خودی خود صورت نمی پذیرد بلکه شبکه پیچیده ای از روابط میان مصرف کنندگان، بنگاه ها، مؤسسه ها و نهادهای دولتی و... وجود دارد که «طرف سرمایه گذاری است. این ارتباطات که می تواند در اشکال رسمی و غیررسمی متبلور شود، به مثابه بستری است که همه رفتارهای اقتصادی از جمله سرمایه گذاری، در درون آن تحقق می یابد و مفهوم «محیط نهادی کسب و کار» به همین معنا اشاره دارد (حسین زاده بحرینی و ملک الساداتی، ۱۳۹۰: ۳۳). ابعاد ایجاد کننده محیط نهادی کسب و کار شامل: (۱) سیاست ها، قوانین و مقررات (۲) ثبات سیاسی و دولت (۳) امنیت حقوق مالکیت (۴) خدمات عمومی و زیرساخت ها است (حسین زاده بحرینی و ملک الساداتی، ۱۳۹۰: ۳۶-۳۴؛ رجایی و خراسانی، ۱۳۹۴: ۱۹۸-۱۹۶).

باید توجه داشت که علاوه بر متغیرهای اقتصادی، متغیرهای غیراقتصادی نیز بر تشکیل سرمایه و توسعه اقتصادی تأثیر زیادی دارند. ساختار سیاسی، اجتماعی و فرهنگی حاکم بر جامعه، از جمله عوامل هستند که می توانند نقش تعیین کننده ای در تصمیم گیری اشخاص و گروه ها در امر سرمایه گذاری داشته باشند. در این بین، یکی از عوامل تأثیرگذار بر سرمایه گذاری، سرمایه اجتماعی است (سعادت مهر، ۱۳۹۸: ۲۶۱). سرمایه اجتماعی با ابعاد و ویژگی های خود همچون اعتماد، مشارکت، شبکه های اجتماعی، هنجارهای همیاری، انسجام و... باعث می شود که فضای اعتماد و همکاری در جامعه حاکم باشد. پاتنام سرمایه اجتماعی را در بردارنده «خصایص یا مشخصات سازمان اجتماعی» شامل شبکه ها، هنجارها و اعتماد اجتماعی می داند که «همکاری متقابل و هماهنگی در جهت منافع مشترک را تسهیل می کند» (پاتنام، ۱۳۸۵: ۹۹). بنابراین اعتماد بین فردی و اعتماد نهادی در جامعه نقش مهمی در توسعه سرمایه گذاری و کارآفرینی ایفا می کند. این موارد باعث می شود که به جلوی بسیاری از موانع سرمایه گذاری چون بی اعتمادی، عدم مشارکت، هزینه های مبادله و بی نظمی و غیره گرفته شود.

جمع‌بندی ادبیات تحقیق نشان می‌دهد که برای توسعه سرمایه‌گذاری و کسب و کار در مناطق روستایی مرزی، نیاز همزمان به وجود عوامل نهادی، زیرساختی و سرمایه اجتماعی وجود دارد تا بتواند مشوق سرمایه‌گذاری و توسعه کسب و کار باشد.

روش پژوهش

با توجه به اهداف این پژوهش، برای دستیابی به راهکارهای توسعه سرمایه‌گذاری و کسب و کار از دیدگاه کنشگران انسانی از روش کیفی تحلیل مضمون بهره‌جسته شده است. برای جمع‌آوری اطلاعات نیز از فن مصاحبه و در برخی مواقع از مصاحبه‌های گروهی استفاده شده است. در این مطالعه از نقطه نظر ۳۸ مشارکت‌کننده برای جمع‌آوری اطلاعات بهره‌برده شده است. مشارکت‌کنندگان شامل مسئولان، مدیران، کارشناسان، کارآفرینان و صاحبان کسب و کارهای روستایی استان‌های مرزی کشور بودند (جدول ۱).

جدول ۱: مشخصات مشارکت‌کنندگان تحقیق

ردیف	مشارکت‌کننده	(شهرستان)/ استان	نوع فعالیت/ کارآفرینی
۱	سرپرست معاونت توسعه روستایی	استاندارداری خراسان رضوی	-
۲	کارآفرین/ تولیدکننده	شهرستان دزفول، خوزستان	حصیرباف
۳	کارشناس دفتر امور روستایی	استاندارداری گیلان	-
۴	کارآفرین/ صاحب کسب و کار	روستای عنبران، شهرستان آستارا، گیلان	گلیم فروش
۵	کارآفرین/ تولیدکننده	روستای گسک، شهرستان درمیان، خراسان جنوبی	مواد غذایی و خانگی
۶	بخشدار مرکزی شهرستان دزفول	شهرستان دزفول، استان خوزستان	--
۷	مدیرعامل تعاونی دهیاران	روستای دیرستان، بخش شهاب، شهرستان قشم، هرمزگان	تعاونی دهیاران
۸	کارآفرین/ تولیدکننده	روستای تلکه قوز، شهرستان رازوجر گلان، خراسان شمالی	تولیدات صنایع دستی ترکمن و عشایری
۹	کارآفرین/ صاحب کسب و کار	روستای گل افرا، شهرستان بندرگز، گلستان	محصولات غذایی خانگی
۱۰	کارشناس دفتر امور روستایی	استاندارداری کرمانشاه	-
۱۱	کارشناس	سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری	شرکت تعاونی
۱۲	تولیدکننده	استان سیستان و بلوچستان	محصولات خانگی و صنایع دستی
۱۳	صاحب کسب و کار	استان سیستان و بلوچستان	فروش محصولات غذایی خانگی
۱۴	کارآفرین/ تولیدکننده	شهرستان بندرانزلی، گیلان	طراح و بافنده پوشاک
۱۵	کارآفرین	روستای هفت دغان، شهرستان رضوانشهر، گیلان	اصلاح نژاد گاومیش
۱۶	مسئول غرفه صندوق کارآفرینی امید	صندوق کارآفرینی امید	-
۱۷	کارشناس دفتر امور روستایی	استاندارداری سیستان و بلوچستان	-
۱۸	کارآفرین/ تولیدکننده	شهرستان تنگستان، بوشهر	صنایع دستی و فرش دستباف
۱۹	دهیار روستای گشی	شهرستان دیر، بوشهر	-
۲۰	صاحب کسب و کار	روستای زمان آباد، شهرستان مسجدسلیمان، خوزستان	تولیدات عشایری و روستایی
۲۱	صاحب کسب و کار	شهرستان درگز، خراسان رضوی	فعال بخش صنایع دستی (چرم‌دوزی)
۲۲	کارآفرین/ تولیدکننده	روستای لائین نو، شهرستان کلات، خراسان رضوی	صنایع دستی
۲۳	کارآفرین	روستای کنگ، شهرستان طرقبه، خراسان رضوی	مجموعه بوم‌گردی
۲۴	صاحب کسب و کار	شهرستان قوچان، خراسان رضوی	فروش محصولات کشاورزی
۲۵	کارآفرین/ تولیدکننده	بخش سیه‌رود، شهرستان جلفا، آذربایجان شرقی	تولیدکننده صنایع دستی
۲۶	کارشناس مسئول گردشگری	سازمان منطقه آزاد ارس	-
۲۷	بخشدار بخش سیه‌رود شهرستان جلفا	آذربایجان شرقی	-

ردیف	مشارکت کننده	(شهرستان) / استان	نوع فعالیت / کارآفرینی
۲۸	مدیرکل امور روستایی و شوراهای	اردبیل	-
۲۹	تولید کننده	شهرستان قوچان، خراسان رضوی	صنایع دستی
۳۰	تولید کننده	روستای محمودآباد، شهرستان خداآفرین، آذربایجان شرقی	صنایع دستی
۳۱	تولید کننده	روستای ایلخانلار، شهرستان گرمی، اردبیل	زعفران ارگانیک
۳۲	مدیرکل امور روستایی	آذربایجان غربی	-
۳۳	معاون مدیرکل امور روستایی	کردستان	-
۳۴	تولید کننده	شهرستان ارومیه، آذربایجان غربی	فعال بخش صنایع دستی و تولید کننده
۳۵	تولید کننده / کارآفرین	شهرستان سرپل ذهاب، کرمانشاه	صنایع دستی و فعال گردشگری
۳۶	تولید کننده	شهرستان ایوان، ایلام	فرش، گلیم و تابلوفرش
۳۷	کارآفرین / تولید کننده	روستای دیزج، شهرستان قروه، کردستان	شرکت زنبورداری
۳۸	تولید کننده	شهرستان مهاباد، آذربایجان غربی	صنایع دستی

تحلیل مضمون عبارتست از تحلیلی که بر پایه استقرار تحلیلی استوار بوده و در آن محقق از طریق طبقه‌بندی داده‌ها و الگویی یابی درون داده‌ای و برون داده‌ای به یک سنخ‌شناسی تحلیلی دست می‌یابد. تحلیل مضمون در شش مرحله: آشنایی با داده‌ها، ایجاد کدهای اولیه، جستجوی تم‌ها، بازبینی تم‌ها، تعریف و نام‌گذاری و در نهایت ارزیابی و نتیجه‌گیری، اجرا می‌شود (Braun and Clarke, 2006, P 77-101).

در این تحقیق در مرحله اول، مصاحبه‌ها بر اساس سوالات اساسی و ایده‌های اصلی و ارتباط آنها با موضوعات مهم پیاده شد و بنابراین مصاحبه‌ها ذیل هر سوال یا ایده اصلی آورده شدند. در مرحله دوم، کدهای اولیه مصاحبه‌ها استخراج گردید؛ استخراج داده‌ها بر اساس تحلیل سطر به سطر و جمله بوده است و نام‌گذاری آنها بر اساس مفاهیم نظری یا کدهای زنده بوده است. در مرحله سوم، کدهای مختلف زیر یک تم یا مضمون، مرتب یا خلاصه شدند. این مرحله، مرحله دسته‌بندی کدها بوده است که کدها به زیر چند مضمون آورده شدند. در مرحله چهارم، مضامین خلاصه‌تر شده و رابطه آنها با مجموعه داده‌ها مورد توجه قرار گرفت. در مرحله پنجم نام‌گذاری مضامین و تعریف مفاهیم داخل آنها صورت گرفت و در مرحله نهایی بر اساس مضامین بدست آمده نهایی، گزارش تهیه گردید.

یافته‌های پژوهش

یافته‌ها نشان می‌دهند که موانع سرمایه‌گذاری در مناطق مرزی روستایی کشور، در چهار بخش اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی، نهادی و کالبدی و دسترسی قرار دارند (ن. ک. به جدول ۲).

جدول ۲: موانع سرمایه‌گذاری و کسب و کار در مناطق مرزی روستایی ایران

ردیف	موانع سرمایه‌گذاری و کسب و کار	حوزه / قلمرو موانع
۱	دسترسی به تسهیلات و منابع مالی و اقتصادی	اقتصادی
۲	مشکلات نهادی و قانونی در خصوص کسب مجوزهای لازم و ناهماهنگی دستگاه‌های محلی و استانی	نهادی
۳	مشکلات مربوط به کمبود زمین و عدم تغییر کاربری اراضی	نهادی
۴	ضعف در تسهیلات و زیرساخت‌های روستاهای مناطق مرزی به خصوص جاده‌های دسترسی	کالبدی و دسترسی

ردیف	موانع سرمایه گذاری و کسب و کار	حوزه/ قلمرو موانع
۵	خام فروشی و نبود امکانات فرآوری محصولات تولیدی روستایی	اقتصادی
۶	مشکلات بازاریابی و دسترسی به بازارهای فروش	اقتصادی
۷	بازدهی پایین و ضعف آموزش و توانمندسازی روستایی	اجتماعی- فرهنگی
۸	برجسته نبودن مزیت‌های سرمایه گذاری در مناطق مرزی/ سیاست‌های تشویقی و حمایتی از تولید در مرز	اقتصادی/ نهادی
۹	بن بست‌های مرزی و مسائل بازارچه‌ها	نهادی

منبع: رستمعلی زاده و حسینی، ۱۳۹۸

راهکارها و سیاست‌های توسعه سرمایه گذاری و کسب و کار

تجزیه و تحلیل مصاحبه‌های این کار نشان می‌دهد که راهکارها در یازده محور و مقوله اصلی به شرح زیر قرار گرفته‌اند و بنابراین برای توسعه کسب و کار و سرمایه گذاری در مناطق مرزی روستایی کشور باید به این راهکارها و سیاست‌ها توجه کرد.

۱) بازاریابی و توسعه بازار

یکی از راهکارهای توسعه سرمایه گذاری و کسب و کار در مناطق مرزی روستایی کشور بازاریابی و توسعه بازار است. در این محور و مقوله، که ناشی از مسائل و مشکلات بازاریابی در مناطق مرزی است مواردی چون توجه به زنجیره تولید، کوتاه کردن دست دلان از بازار، ایجاد بازارچه‌های مرزی، اختصاص کارت بازرگانی و کارت کولبری به افراد واجد صلاحیت، ایجاد نمایشگاه‌های داخلی و بین‌المللی، برگزاری نمایشگاه‌های دوره‌ای و ساماندهی نمایشگاه‌ها، خرید تضمینی محصولات صنایع دستی و روستایی، افزایش تعداد و طول دوره نمایشگاه‌های برگزار شده در کشور و مواردی از این دست قرار دارند.

۲) تسهیل ورود تکنولوژی به فرایند تولید و بسته‌بندی

یک بخش مهم و در واقع لازمه مهم بازاریابی و توسعه بازار، ورود تکنولوژی به فرایند تولید و بسته‌بندی است. امروزه ذائقه مشتریان بخصوص مشتریان جهانی به کیفیت بسته‌بندی بسیار اهمیت می‌دهد و بنابراین محصولات تولیدی مناطق مرزی روستایی برای ورود به بازارهای بزرگ نیاز به بسته‌بندی‌های جدید و جذاب دارند. در کنار بسته‌بندی، تولید همراه با تکنولوژی جدید می‌تواند سودآور و با تیراژ بالا باشد. بنابراین نیاز به تکنولوژی‌های جدید در حوزه تولیدات روستایی بخصوص کشاورزی احساس می‌شود. ایجاد صنایع تبدیلی کشاورزی، باغی، دامی و غیره، توجه به ضعف صنایع تبدیلی و بسته‌بندی، حمایت از مشاغل زودبازده و کم سرمایه‌بر در این حوزه قرار دارند. در اینجا نقش دولت و سیاست‌گذار بیش از همه در این فرایند احساس می‌شود.

۳) آموزش و توانمندسازی روستاییان و توجه به سرمایه‌های اجتماعی

اعتقاد بر این است که یکی از موانع مهم سرمایه گذاری و کسب و کار در مناطق روستایی کشور، عدم شناخت و آگاهی روستاییان از توانایی‌ها، پتانسیل‌ها، شیوه تاسیس و تداوم کسب و کار و سرمایه‌گذاری‌های سودآور و مواردی از این دست است. حتی در برخی مواقع روستاییان بخصوص جوانان روستایی از توانمندی‌های خود و منطقه خود آگاهی لازم را ندارند که این موضوعات باعث ایجاد مانع در ورود به کسب و کارها و سرمایه‌گذاری‌های جدید می‌شود. علاوه بر اینها، توجه به مشارکت، تعاون و سرمایه اجتماعی بخصوص در حوزه سرمایه‌گذاری و کسب و کار کم است. همچنین نتایج نشان می‌دهد که آموزش‌های سازمان فنی حرفه‌ای و سازمان ترویج جهاد کشاورزی چندان اثرگذار نبوده است. بنابراین در این محور و مقوله مواردی چون توجه به سرمایه‌های اجتماعی و اشتراکات فرهنگی در زمینه سرمایه‌گذاری و کارآفرینی، احداث شعبه پارک علم و فناوری در شهرستان‌ها جهت دسترسی مردم به مشاوران پارک، حمایت سازمان‌های دولتی از توسعه فضای تولید، آموزش و فروش، ناکارآمد بودن آموزش دولتی (ترویج جهاد کشاورزی) و ناکارآمدی سازمان فنی و حرفه‌ای در مناطق روستایی و نیاز به

اندیشیدن به راههای جایگزین مثل آموزش نیروی کار توسط سرمایه-گذار، آموزش مدیران سطوح پایین، آموزش روستائیان برای سرمایه-گذاری و آموزش مهارت-های کلیدی جهت شروع کسب و کار جدید و تغییر الگوی سنتی اقتصاد روستایی، آموزش و اطلاع-رسانی به روستائیان در ارتباط با مزایای ورود سرمایه-گذار به روستاها، آموزش به شرکت-های تعاونی در زمینه بازاریابی و فروش و...، آموزش روستائیان و آشنا کردن آنها با فناوری-های نوین و فضای مجازی و کمک به آنها جهت بالا بردن کیفیت کالاهای تولیدی، آگاهی دادن به مردم جهت گرایش به سمت صنایع دستی و کارآفرینی، آموزش روستائیان جهت آشنا شدن با فضای کسب و کار و مواردی از این دست قرار دارند.

۴) توجه به گردشگری و زیست خانه دومی در روستاها

امروزه گردشگری و انواع آن بخصوص بوم گردی دارای پتانسیل بالایی برای توسعه در مناطق روستایی کشور است و همزمان می تواند توسعه روستاها را تسریع ببخشد. در کنار توسعه گردشگری در روستاها، امروز به دلایل مختلف و تغییرات اتفاق افتاده در سطح جهانی، افرادی که از روستاهای و شهرهای کوچک خود به شهرهای بزرگ مهاجرت کرده اند، علاقمند هستند که در تعطیلات طولانی مدت همچون تابستان و عید و همچنین در دوران بازنشستگی به زادگاه خود برگشته و بنابراین در آنجا اقدام به احداث خانه های دوم می کنند. این افراد به دلیل علاقه ای که به زادگاه خود دارند و همچنین تمکن مالی می توانند در توسعه کسب و کار و سرمایه گذاری در روستاها مورد توجه قرار گیرند. در اینجا توجه به بوم گردی و ایجاد شرکت های پشتیبان بوم گردی و استارت آپ ها، تشویق و آموزش مهاجران به سرمایه گذاری ها مولد در روستا و مواردی از این دست مورد توجه است.

۵) وجود فضای اطلاع رسانی از فرصت های سرمایه گذاری و کانال ارتباطی سرمایه گذاران و کارآفرینان محلی

سرمایه گذار برای سرمایه گذاری در یک نقطه و محل خاص نیاز به شناخت فرصت های سرمایه گذاری در آن محل دارد و حتی سرمایه گذاران محلی نیز بدون آگاهی از فرصت های سرمایه گذاری سودآور و دارای حمایت، چنین اقدامی را انجام نمی دهند. در کنار این، وجود کانال های ارتباطی که کارآفرینان و سرمایه گذاران محلی را به سرمایه گذاران و کارآفرینان بیرونی و بزرگ وصل می کند، می تواند فضای کسب و کار را گسترش دهد و علاوه بر این شراکت کارآفرینان با مردم بومی راهکاری موثر در نگهداشت سرمایه و یا جذب سرمایه به مناطق روستایی است. در این محور مواردی دیگر چون برگزاری جلسات با سرمایه گذاران و معرفی پتانسیل های منطقه جهت سرمایه گذاری، معرفی کارآفرینان در صدا و سیما، ایجاد ارتباط بین سرمایه گذار و صنعت-گر در کشور، اطلاع-رسانی دولت و رسانه ها برای جذب سرمایه گذار به مناطق مرزی و روستایی، شناسایی پتانسیل های شهرستان و روستاها جهت معرفی به سرمایه گذاران و فراهم کردن چرخه تولید برای سرمایه گذاران، تبادل اطلاعات بین سرمایه گذاران و کارآفرینان، ایجاد انگیزه برای ورود سرمایه گذاران و مواردی از این دست قرار دارند.

۶) تسهیل دسترسی به وام و تسهیلات و منابع بانکی و مالی

مسئله تأمین تسهیلات بانکی و مالی مناسب برای روستائیان کشور، دغدغه ای است که همواره هم مورد توجه روستائیان و هم نظام بانکی و مالی و برنامه ریزان و سیاست گذاران بوده است. بطوریکه دسترسی به تسهیلات و منابع بانکی و مالی به عنوان یکی از موانع ایجاد کسب و کار و سرمایه گذاری در مناطق روستایی عنوان شده است. این مانع، دلایل مختلفی دارد که بطور خلاصه می توان آنها را چنین بیان کرد.

روستاها به دلیل شرایط اقتصادی، اجتماعی و حتی زیرساختی با عدم تجمع سرمایه مواجه بوده و در کنار این روستاها نتوانسته اند به مرکز حفظ و جذب سرمایه روستائیان نیز تبدیل شوند. نوع فعالیت های روستایی، قطعات کوچک زمین، چالش های

مربوط به کم آبی و عدم حاصلخیزی خاک، دوری با بازارهای مصرف، انتقال سرمایه توسط روستاییان به شهرها بخصوص سرمایه گذاری در بخش مسکن شهرها، مهاجرت جوانان و مواردی از این دست باعث شده است که تجمع، حفظ و جذب سرمایه در روستاها سخت باشد. بنابراین، توسعه روستایی و گسترش کسب و کار نیاز به سرمایه و منابع مالی دارد و متعاقباً با گسترش کسب و کارهای روستایی و رونق گرفتن روستاها، افراد ترجیح خواهند داد حداقل بخشی از سرمایه خود را در روستاها نگه داشته و در آنجا و در بخش‌های مختلف تولید و اشتغال سرمایه گذاری کنند. از این رو دسترسی به اعتبارات دولتی و عمومی و وام و تسهیلات، برای شکل‌گیری فعالیت‌های اقتصادی در روستاهای مرزی احساس می‌شود. با این حال، روند دریافت وام و تسهیلات در مناطق مرزی با مسائل و چالش‌های متعددی روبرو است.

ساکنین روستاهای مناطق مرزی با مشکلاتی همچون تأمین تضامین بانکی و عدم پذیرش سند روستایی مواجه هستند. "در خصوص تسهیلات بانکی برای روستاییان مشکلاتی وجود دارد. بخشی از این مشکلات در بحث ضمانت‌ها است. خانه‌های روستایی بایستی بعنوان ضمانت در بانک‌ها پذیرفته شوند". مشکلات مربوط به وثیقه بانکی و سند مالکیت برای این جامعه مشکل دسترسی به تسهیلات بانکی را پیچیده‌تر نموده است.

علاوه بر این، نرخ سود تسهیلات بانکی برای روستاییان بالا است مضافاً اینکه در برخی از مناطقی که اهل سنت سکونت دارند با توجه به مسائل شرعی، دریافت وام با نرخ سود را مورد پذیرش نمی‌دانند. لذا امتناع برخی از روستاییان به دریافت تسهیلات بانکی همراه با نرخ بهره، باعث محرومیت بخشی از جامعه روستایی از این تسهیلات شده است. "برخی دهستان مرزی چند قومی و چند مذهبی هستند و در دهستان‌هایی که اهل تسنن ساکن هستند، مردم اعتقادی به وام با سود حتی دو درصد هم ندارند". "در رابطه با تسهیلات اشتغال زایی مساله‌ای که با آن درگیر هستیم، مساله کارمزدها به دلیل مسائل قومی - مذهبی است".

همچنین روند بررسی و اعطای وام با مشکل تطویل در تصمیم‌گیری مواجه است. بطور کلی می‌توان گفت که ماهیت تسهیلات بانکی و مالی در نظر گرفته شده برای روستاها با معیارها و شرایط جامعه شهری منطبق است. بروکراسی زیاد در روند دریافت تسهیلات بانکی و صرف زمان طولانی در دریافت آن، موجب دلسردی افراد می‌شود. "مراحل ثبت نام تا دریافت تسهیلات بانکی طولانی است و در انتها اختصاص وام نیز قطعی نیست".

در اینجا به مواردی چون پایین آوردن سود یا نرخ بازپرداخت وام اشتغال روستایی، تخصیص تسهیلات بانکی خاص برای استان‌های مرزی، کم بودن میزان تسهیلات بانکی برای مناطق مرزی و اختلاف ۲ درصدی آن با مناطق شهری، تغییر نرخ بهره وام در جهت ایجاد انگیزه بیشتر برای فعالیت‌های اقتصادی، ارائه مشاوره بانکی برای دریافت تسهیلات بانکی به روستاییان، اعطای وام با ارائه کارت صنعتگری به مرزنشینان، حل مشکل وثایق بانکی و بروکراسی‌های اداری پیچیده آن، اشاره کرد.

۷) در نظر گرفتن مزایای مالیاتی و تعرفه‌ای دولتی

ایجاد انگیزه برای سرمایه‌گذاران و کارآفرینان و توسعه کسب و کار در مناطق مرزی روستایی نیاز به جذابیت‌هایی بخصوص در حوزه اقتصادی و مالی دارد. در نظر گرفتن مزایای مالیاتی و مشوق‌های تعرفه‌ای برای کسب و کارهای جدید روستایی و سرمایه‌گذاری‌های جدید می‌تواند مشوق خوبی در این زمینه باشد. در این زمینه در نظر گرفتن تخفیفات در حوزه سهم‌های بیمه‌ای و معافیت‌های مالیاتی برای کارآفرینان و برای سالیان مشخص راهگشا است.

۸) اصلاح در برخی قوانین و فرایندهای مدیریتی مربوط به مرزنشینان و مرزنشینان

همانطور که در بندهای پیشین گفتیم، برای ایجاد انگیزه در میان سرمایه‌گذاران و کارآفرینان و همچنین ایجاد جذابیت در مناطق مرزی روستایی نیاز است برخی اصلاحات در قوانین و فرایندهای مدیریتی مربوط به مرزنشینان صورت گیرد. برخی در

حوزه‌های قوانین و مقررات بوده و مواردی همچون تسهیل در فرایندهای مجوزدهی، احیای تعاونی‌های مرزنشینان، تعریف فاصله‌های مرزی، قانونمند کردن فعالیت کولبران و غیره است. برخی در حوزه‌های فرایندهای مدیریتی است و شامل مواردی چون نظارت بر عملکرد مسئولین محلی و تصمیم‌گیری‌های سلیقه‌ای، اصلاح سیستم مدیریتی ادارات بخاطر بروکراسی زیاد، افزایش اختیارات مدیران محلی در تصمیم‌گیری‌ها، وجود برنامه مدون درازمدت که مورد پذیرش همه افراد و سازمان‌ها باشد و در نهایت دخیل کردن نهادهای شورایی در تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها جهت جلوگیری از اتخاذ تصمیمات فردی برای مردم است.

۹) حل مسائل مربوط به زمین و طرح‌های هادی روستایی

همچنان که در موانع عنوان شده است، یکی از موانع توسعه کسب و کار و سرمایه‌گذاری در مناطق روستایی مرزی کشور، مسائل مربوط به زمین بخصوص کمبود زمین در محدوده روستاها برای ساخت و ساز و تأمین مسکن، واگذاری زمین و تغییر کاربری آن بخصوص برای واحدهای تولیدی و خدماتی و حتی مسکن، مسائل مربوط به محدوده‌های منابع طبیعی، اراضی ملی و مناطق چهارگانه محیط زیست است که تغییر کاربری و ارائه مجوز در آنها به سختی صورت می‌گیرد و همچنین مسائل مربوط به طرح‌های هادی روستایی بوده است.

مشکلات بروکراسی در خصوص ارائه مجوزهای لازم برای احداث واحدهای تولیدی و خدماتی و مواردی از این دست، در کنار مجوز تغییر کاربری زمین‌ها از موارد مهمی است که نیاز است در این خصوص شرایط شهرستان‌های مرزی لحاظ شود. شهرستان‌های مرزی به دلیل قرارگیری در مناطق کوهستانی، یا زمین مناسب و کافی برای طرح‌های توسعه ندارند و یا اینکه بخش‌های مهمی از مساحت شهرستان‌های جزء محدوده‌های منابع طبیعی، اراضی ملی و مناطق چهارگانه محیط زیست است که تغییر کاربری و ارائه مجوز در آنها به سختی صورت می‌گیرد.

طرح‌های هادی روستایی نیز غالباً دارای چهار چالش عمده هستند: ۱) مدت زمان زیادی از بازبینی طرح‌های هادی روستایی گذشته است و دوباره با توجه به افزایش جمعیت و تغییر و تحولات روستایی، این طرح‌ها مورد بازبینی قرار نگرفته‌اند ۲) در این طرح‌ها به تفاوت‌های جغرافیایی، اقتصادی و فرهنگی مناطق مختلف توجهی نشده است و لذا منطبق با نیازهای اقلیمی مناطق و نیازهای مختلف روستاییان نیست. ۳) هماهنگی لازم در میان ادارات و سازمان‌ها در خصوص تهیه و تصویب طرح‌های هادی روستایی وجود ندارد. ۴) به علت عدم تخصیص به موقع اعتبارات و بودجه، برخی طرح‌های هادی روستایی به صورت ناقص به اجرا در می‌آیند.

در این موارد نیاز است که واگذاری زمین به روستائیان یا سرمایه‌گذاران جهت سرمایه‌گذاری تسهیل شود، اجرا و بازنگری طرح‌های هادی روستایی و مسائل مربوط به آنها مورد توجه قرار گیرد و انعطاف در قوانین و بازنگری در محدوده مناطق ۴ گانه محیط زیست وجود داشته باشد.

۱۰) توجه به زیرساخت‌ها و امکانات رفاهی روستاها

مطالعات مختلف نشان داده‌اند که یکی از دلایل مهاجرت‌های روستایی به خصوص جوانان روستایی، مشکلات مربوط به زیرساخت‌های روستایی به ویژه راه‌های مواصلاتی روستایی و عدم وجود امکانات رفاهی در روستاها است. این موارد برای صاحبان کسب و کار و سرمایه‌گذاران از اهمیت دوچندانی برخوردار است. از این رو برای توسعه سرمایه‌گذاری و کسب و کار در مناطق مرزی روستایی نیاز به توجه و بهبود امکانات رفاهی در روستاها از جمله راه‌های ارتباطی، وضعیت بهداشتی و درمانی، آموزشی و... وجود دارد.

۱۱) تغییرات در الگوی کشت و توجه به ضرورت‌های تولید کشاورزی

آنچه مشخص است کشور ما کشوری کم بارش بوده و حتی اغلب مناطق مرزی روستایی بخصوص در نیمه جنوبی و شرقی کشور در یک محیط کم بارش و گرم قرار گرفته‌اند. بنابراین آب نقش مهمی در استمرار حیات این روستاها دارد. بنابراین توجه به الگوهای کشت جدید و پربازده و کم آب‌بر یک ضرورت غیرقابل انکار است. در این محور توجه به تغییر الگوی کشت با توجه به خشکسالی‌های اخیر، خرید تضمینی محصولات جدید و مواردی از این دست قرار می‌گیرد.

نتیجه‌گیری

در این تحقیق به بررسی راهکارها و سیاست‌های توسعه سرمایه‌گذاری و کسب و کار در مناطق مرزی روستایی پرداخته شده است. آنچه مشخص است، مناطق مرزی روستایی کشور با توجه به اهمیتی که در توسعه کشور دارند ولی چندان مورد توجه قرار نگرفته‌اند و از شاخص‌های توسعه اجتماعی و اقتصادی پایینی برخوردار هستند. این موضوع باعث شده است که سرمایه‌گذاران و کارآفرینان محلی و بومی علاقه و انگیزه‌ای برای سرمایه‌گذاری در این مناطق نداشته باشند. با توجه موارد فوق، در این پژوهش ابتدا موانع توسعه سرمایه‌گذاری و کسب و کار در این مناطق آمده و سپس راهکارها و سیاست‌های توسعه مورد بررسی قرار گرفته است.

نتایج نشان می‌دهند که راهکارها و سیاست‌ها توسعه سرمایه‌گذاری و کسب و کار در مناطق مرزی روستایی کشور در چهار بخش و حوزه اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی، نهادی و کالبدی و دسترسی قرار دارند (ن. ک به جدول ۳). این نتایج با یافته‌های سعادت مهر (۱۳۹۸)، حساس یگانه و افخمی (۱۳۹۷)، زاهدیان تجنکی و همکاران (۱۳۹۸) و عبدالله زاده و همکاران (۱۳۹۹) در تایید عوامل اجتماعی و فرهنگی؛ هادیان و نظری (۱۳۹۸)، سادات موسوی و همکاران (۱۴۰۰)، شاکری و موسوی (۱۳۸۷) و پاسبان و همکاران (۱۳۹۳) در تایید عوامل اقتصادی همخوان است.

همچنین نتایج این کار با یافته‌های حسین زاده بحرینی و ملک‌الساداتی (۱۳۹۰)، میدری و همکاران (۱۳۹۲)، عبدالله زاده و همکاران (۱۳۹۹)، هادیان و نظری (۱۳۹۸) و سعادت مهر (۱۳۹۸) در خصوص عوامل نهادی منطبق بوده و در حوزه کالبدی و دسترسی نیز سعادت مهر (۱۳۹۸) و زاهدیان تجنکی و همکاران (۱۳۹۸) بر نقش عوامل زیر ساختی در توسعه سرمایه‌گذاری و کسب و کار تاکید دارند.

جدول ۳: راهکارها و سیاست‌های توسعه سرمایه‌گذاری و کسب و کار در مناطق مرزی روستایی ایران

ردیف	راهکار و سیاست توسعه سرمایه‌گذاری و کسب و کار	حوزه / قلمرو موانع
۱	بازاریابی و توسعه بازار	اقتصادی
۲	تسهیل ورود تکنولوژی به فرایند تولید و بسته‌بندی	اقتصادی / نهادی
۳	آموزش و توانمندسازی روستاییان و توجه به سرمایه‌های اجتماعی	اجتماعی فرهنگی
۴	توجه به گردشگری و زیست‌خانه دومی در روستاها	اجتماعی / کالبدی و دسترسی
۵	وجود فضای اطلاع‌رسانی از فرصت‌های سرمایه‌گذاری و کاتال ارتباطی سرمایه‌گذاران و کارآفرینان محلی	اقتصادی
۶	تسهیل دسترسی به وام و تسهیلات و منابع بانکی و مالی	نهادی / اقتصادی
۷	در نظر گرفتن مزایای مالیاتی و تعرفه‌ای دولتی	نهادی / اقتصادی
۸	اصلاح در برخی قوانین و فرایندهای مدیریتی مربوط به مرزنشینان و مرزنشینان	نهادی
۹	حل مسائل مربوط به زمین و طرح‌های هادی روستایی	نهادی
۱۰	توجه به زیرساخت‌ها و امکانات رفاهی روستاها	کالبدی و دسترسی
۱۱	تغییرات در الگوی کشت و توجه به ضرورت‌های تولید کشاورزی	اقتصادی / اجتماعی فرهنگی

با توجه به نتایج این تحقیق، در حوزه اقتصادی شش راهکار اساسی ارائه شده است که شامل "بازاریابی و توسعه بازار"، "تسهیل ورود تکنولوژی به فرایند تولید و بسته‌بندی"، "وجود فضای اطلاع‌رسانی از فرصت‌های سرمایه‌گذاری و کانال ارتباطی سرمایه‌گذاران و کارآفرینان محلی"، "تسهیل دسترسی به وام و تسهیلات و منابع بانکی و مالی"، "در نظر گرفتن مزایای مالیاتی و تعرفه‌ای دولتی" و "تغییرات در الگوی کشت و توجه به ضرورت‌های تولید کشاورزی" است.

در حوزه نهادی چهار راهکار بدست آمده است که شامل "تسهیل ورود تکنولوژی به فرایند تولید و بسته‌بندی"، "تسهیل دسترسی به وام و تسهیلات و منابع بانکی و مالی"، "در نظر گرفتن مزایای مالیاتی و تعرفه‌ای دولتی" و "حل مسائل مربوط به زمین و طرح‌های هادی روستایی" هستند.

در حوزه اجتماعی و فرهنگی "آموزش و توانمندسازی روستاییان و توجه به سرمایه‌های اجتماعی"، "توجه به گردشگری و زیست‌خانه دومی در روستاها" و "تغییرات در الگوی کشت و توجه به ضرورت‌های تولید کشاورزی" راهکارهای بدست آمده از نتایج هستند.

در حوزه کالبدی و دسترسی نیز "توجه به گردشگری و زیست‌خانه دومی در روستاها" و "توجه به زیرساخت‌ها و امکانات رفاهی روستاها" قرار داشته است.

نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که بخش مهمی از مسائل و چالش‌های سرمایه‌گذاری در مناطق مرزی روستایی کشور و راهکارهای حل آنها، ریشه در مسائل نهادی و قانونی دارد و با اصلاح یا تدوین قوانین جدید یا حتی شیوه‌نامه‌های جدید قابل حل می‌باشد. همچنین بخش دیگر که مربوط به راهکارهای اجتماعی، اقتصادی و کالبدی می‌باشد، نیاز به برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری داشته و در کوتاه مدت و میان مدت با اجرای این راهکارها قابل حل هستند البته به شرطی که دارای برنامه‌های اجرایی و مداخلاتی مشخص و معینی باشند.

با انجام راهکارهای ارائه شده و با توسعه کسب و کار و سرمایه‌گذاری در مناطق مرزی روستایی، می‌توان به حفظ و ماندگاری جمعیت در این مناطق امیدوار بود و حتی چشم‌اندازی نیز به جذب جمعیت در برخی از این مناطق بخصوص مناطق ساحلی جنوب کشور داشت.

فهرست منابع

- ابزری، مهدی، صمدی، سعید و هادی تیموری. (۱۳۸۶). بررسی عوامل مؤثر بر ریسک و بازده سرمایه‌گذاری در محصولات مالی. روند، ۵۴ و ۵۵: ۱۵۲-۱۲۳.
- پاتنام، رابرت. (۱۳۸۵). جامعه برخوردار، سرمایه اجتماعی و زندگی عمومی. ترجمه افشین خاکباز و حسین پویان به کوشش کیان تاجبخش، تهران: نشر تیرازه.
- پاسبان، محمد، آذرکسب، اصغر، و ابراهیم علی محمدی اصل. (۱۳۹۳). بررسی وضعیت فضای کسب و کار در استان آذربایجان شرقی و راهکارهای ارتقای آن. مدیریت بهره‌وری (فراسوی مدیریت)، ۸(۲۹): ۱۴۳-۱۶۲.
- حساس یگانه، یحیی و عادل افخمی. (۱۳۹۷). مدل‌سازی رفتاری تصمیمات سرمایه‌گذاری فرشتگان کسب‌وکار (سرمایه‌گذار). دانش سرمایه‌گذاری، ۷(۲۸): ۳۳۰-۳۱۳.
- حسین‌زاده بحرینی، محمدحسین و سعید ملک‌الساداتی. (۱۳۹۰). موانع نهادی سرمایه‌گذاری و کسب و کار در ایران. پژوهشنامه بازرگانی، ۵۹: ۲۵-۵۵.

خداپرست مشهدی، مهدی، بخت آزما، جلال و قاسم ایزانلو. (۱۳۹۱). بررسی انتظارات متقابل برای مشارکت دولت و بخش خصوصی برای رفع موانع تولید و سرمایه گذاری، مورد مطالعه: بخش کشاورزی استان خراسان شمالی. مجله اقتصاد و توسعه کشاورزی، ۲۶ (۱): ۴۷-۵۸.

خداپناه، بهمن، مرادی، محمد علی، پاداش، حمید و کمال سخدری. (۱۴۰۰). شناسایی موانع نهادی توسعه کارآفرینی منطقه‌ای در ایران (رویکردی انتقادی به نظام تاریخی سیاست گذاری کارآفرینی). پژوهش نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، ۲۱ (۴): ۸۷-۱۱۱.

رجایی، سیدعباس و محمد امین خراسانی. (۱۳۹۴). شناخت و تحلیل موانع پیش روی سرمایه گذاری بخش خصوصی در پروژه های عمرانی شهری (مطالعه موردی: منطقه ۱۰ شهرداری تهران). پژوهش های جغرافیای برنامه ریزی شهری، ۳ (۲): ۲۱۰-۱۹۱. رستمعلی زاده، ولی اله. (۱۳۹۷). تدوین سند جامع و ملی توسعه مناطق مرزی روستایی ایران بر اساس ملاحظات منطقه‌ای. کارفرما: معاونت توسعه روستایی و مناطق محروم ریاست جمهوری و مرکز بررسی های راهبردی ریاست جمهوری، تهران: موسسه تحقیقات جمعیت کشور.

رستمعلی زاده، ولی اله و قربان حسینی. (۱۳۹۸). موانع سرمایه گذاری و کسب و کار در مناطق مرزی روستایی ایران. مجله توسعه محلی (روستایی-شهری)، ۱۲ (۲): ۳۷۸-۳۵۵.

رنجبرکی، علی. (۱۳۹۸). تبیین موانع سیاسی و حاکمیتی سرمایه گذاری مولد بخش خصوصی در اقتصاد ایران با استفاده از رویکرد نهادی «هاجسن». فصلنامه پژوهش سیاست نظری، ۲۵: ۳۴۲-۳۱۵.

زاهدیان تجنکی، رقیه، مجاوریان، سید مجتبی و سیدعلی حسینی یکانی. (۱۳۹۸). رتبه بندی فضای کسب و کار روستایی استان مازندران از دیدگاه صاحبان کسب و کارهای کشاورزی. راهبردهای کارآفرینی در کشاورزی. ۶ (۱۲): ۶۹-۸۵. سعادت مهر، مسعود. (۱۳۹۸). شناسایی موانع غیر اقتصادی جذب سرمایه گذاری (مطالعه موردی: استان لرستان). دوفصلنامه جامعه شناسی اقتصادی و توسعه، ۸ (۲): ۲۷۸-۲۵۷.

سعیدی، علی و زهرا میعادی. (۱۳۹۰). بررسی موانع عمده سرمایه گذاری خارجی در ایران از دیدگاه سرمایه گذاران خارجی. پژوهشنامه اقتصادی، ۱۱ (۲): ۲۰۰-۱۸۱.

شاکری، عباس، و میرحسین موسوی. (۱۳۸۷). ارایه راهکارهای افزایش انگیزه سرمایه گذاری در بخش کشاورزی ایران. اقتصاد کشاورزی (اقتصاد و کشاورزی)، ۲ (۳): ۲۶-۱.

عبدالله زاده، غلامحسین، جمشیدی کوهساری، احمد، حسینی المدنی، سیدحسن محمد شریف شریف زاده. (۱۳۹۹). عوامل موثر بر راه اندازی کسب و کارهای مستقل در نواحی روستایی. روستا و توسعه، ۲۳ (۲): ۱۱۳-۱۳۴.

مرکز آمار ایران، داده‌ها و اطلاعات آماری، ۱۴۰۲.

مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵.

موسوی، زهرا سادات، علیرضایی، ابوتراب، شاه منصوری، اشرف و امیررضا علیزاده مجد. (۱۴۰۰). شناسایی عوامل موثر بر توسعه کسب و کارهای زنجیره‌ای روستایی (مطالعه موردی: روستاهای منتخب شهرستان کاشان). مطالعات برنامه ریزی سکونتگاه های انسانی، ۱۶ (۳): ۶۶۶-۶۴۹.

میدری، احمد، نصیری اقدم، علی و زینب مرتضوی فر. (۱۳۹۲). ارزیابی موانع انجام دادن کسب و کار در استان زنجان. مجله تحقیقات اقتصادی، ۳۸ (۳): ۱۴۷-۱۲۹.

هادیان، ابراهیم و محمد جواد نظری. (۱۳۹۸). شناسایی موانع جذب سرمایه گذاری در استان فارس. فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد مقداری، ۱۶ (۳): ۱۹۰-۱۵۷.

- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2).
- Kulcsár, László J. & Curtis, Katherine J. (2012). *International Handbook of Rural Demography*. Published by Springer.